

ZIEMIA ŚWIĘTOKRZY- SKA: DROGA do NIEPODLE- GŁOŚCI 1914–1918

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Instytut Pamięci Narodowej
Komisja Ścigania Zbrodni
przeciwko Narodowi Polskiemu
Delegatura w Kielcach

ZIEMIA
SWIĘTOKRZY-
SKA: DROGA
do NIEPODLE-
GŁOŚCI
1914-1918

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Instytut Pamięci Narodowej
Komisja Ścigania Zbrodni
przeciwko Narodowi Polskiemu
Delegatura w Kielcach

Scenariusz wystawy: *dr Michał Zawisza*

Współpraca: *Edyta Krzotek, Iłona Religa*

Koncepcja plastyczna

i opracowanie graficzne: *Katja Niklas, Urszula Zalejska-Smoleń*

Recenzenci: *dr Paweł Kosiński, Marcin Ozga*

Skład i druk: D.W.A Kielce

Wykorzystano materiały pochodzące z:

Archiwum Akt Nowych w Warszawie
Archiwum Państwowego w Kielcach
Narodowego Archiwum Cyfrowego
Centralnego Archiwum Wojskowego
Austriackiego Archiwum Państwowego
Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku
Muzeum Narodowego w Kielcach
Muzeum Historii Kielc
Muzeum im. Przytkowskich w Jędrzejowie
Muzeum Historyczno-Archeologicznego
w Ostrowcu Świętokrzyskim
Muzeum Regionalnego w Pińczowie
Muzeum im. Orła Białego w Skarżysku-Kamiennej
Biblioteki Narodowej
Biblioteki Śląskiej
Książnicy Cieszyńskiej
zbiorów prywatnych Marka Jedynaka
zbiorów prywatnych Adama Trojanowskiego
zbiorów prywatnych Krzysztofa Woźniaka
zbiorów prywatnych Adama Brzezińskiego

Wystawa przygotowana przez:

Biuro Edukacji Narodowej

Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania

Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu

Delegatura w Kielcach

Kielce 2018

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Mapa Królestwa Polskiego z 1914 r.

PRZED WOJNĄ

Pałac Biskupów Krakowskich - siedziba Rządu Gubernialnego Kieleckiego. Fotografia z przełomu XIX i XX w.

Biblioteka Narodowa

Na przełomie XIX i XX wieku ziemie obecnego województwa świętokrzyskiego znajdowały się w granicach dwóch guberni ówczesnego Królestwa Polskiego: kieleckiej (powiaty: kielecki, jędrzejowski, pińczowski, stopnicki i włoszczowski) oraz radomskiej (powiaty: iłżecki, konecki, opatowski i sandomierski). Spośród ugrupowań politycznych, największe wpływy na tych terenach miały działające legalnie Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne oraz Stronnictwo Polityki Realnej, które głosząc hasła ugody z caratem, liczyły na ustępstwa ze strony rządu rosyjskiego. Przedstawiciele tych ugrupowań zasiadali w istniejącym od 1906 r. rosyjskim parlamencie. Jeszcze na początku XX w.

Kielce były jednym z głównych ośrodków działalności Polskiej Partii Socjalistycznej, jednak w wyniku represji po rewolucji z lat 1905-1907 wielu jej działaczy zostało aresztowanych. Inni zaniechali działalności, bądź prowadzili ją pod szyldem organizacji działających na rzecz szerzenia oświaty wśród robotników.

Wojna pomiędzy zaborcami, dająca nadzieję na niepodległość Polski, była w Królestwie Polskim wyczekiwana. Część jego mieszkańców widziała szansę na zmianę dzięki monarchii habsburskiej, która cieszyła się na Kielecczyźnie sympatią - Galicję postrzegano wręcz jako „polski Piemont”.

Biskup Augustyn Kosinski,
ordynariusz kielecki
w latach 1910-1937,
rzecznik obozu ugodowego

Narodowe Archiwum Cyfrowe

Kada Opiekuncka Kieleckiej Szkoły Handlowej Miejskiej. Wśród uwiecznionych szefowi przedstawiciele obozu ugodowego. (Dla siebie i dla szkoły pamiątki wyplatany stananiem pierwszych abiturjentów Szkoły Handlowej Miejskiej w Kielcach, Warszawa 1909 r.)

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

POLSKI PIEMONTE

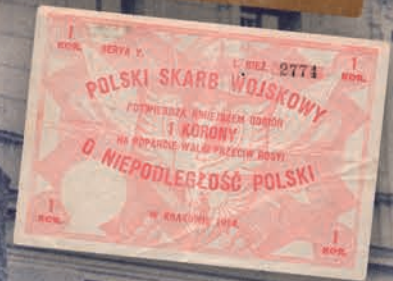
Grupa oficerów Związku Walki Czynnej.
Od lewej: Tadeusz Monastowski,
Julian Stachiewicz, Jerzy Oldakowski,
Kazimierz Sosnkowski, 1913 r.

Centraalne Archiwum Wojskowe

W czasie rewolucji 1905–1907 doszło do rozłamu w Polskiej Partii Socjalistycznej, a działacze związani z Józefem Piłsudskim utworzyli PPS-Frakcję Rewolucyjną. Ich najważniejszym celem była walka o niepodległość Polski, jednak ze względu na system policyjny w Kongresówce, działalność kontynuowano na terenie Galicji. W 1908 r., z inspiracji Piłsudskiego, powstał we Lwowie tajny Związek Walki Czynnej, mający przygotować kadry dla przyszłego powstania antyrosyjskiego. Możliwość prowadzenia legalnej działalności na terenie zaboru austriackiego sprawiła, że w Krakowie utworzono jawne Towarzystwo „Strzelec”, a we Lwowie Związek Strzelecki, których celem było szkolenie wojskowe młodzieży. Podobne organizacje powoływały również ruchy niepodległościowe związane z innymi kręgami ideowymi. Organizacja Młodzieży Niepodległościowej „Zarzewie” powołała Polskie Drużyny Strzeleckie, ze środowiska wiejskiego rekrutowali się natomiast członkowie Drużyn Bartoszewskich.

Fundusze na działalność organizacji paramilitarnych gromadził Polski Skarb Wojskowy, który powstał w sierpniu 1912 r. Był on podporządkowany partiom, dążącym do odbudowy państwa polskiego oparciu o Austro-Węgry, skupionym w Komisji Tymczasowej Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych.

Idea ruchu niepodległościowego, zwanego irredentystycznym (od włoskiego irredenta, czyli niewyzwolona) docierały do Kielc za sprawą Towarzystwa Wzajemnej Pomocy Młodzieży z Ziemi Kieleckiej, założonego w Krakowie w 1905 r. Trafiły one głównie do uczniów, np. w Męskiej Szkole Handlowej powstały trzy zastępy skautowe, połączone w 1913 r. w drużynę imienia Dionizego Czachowskiego. Kontakt z ruchem strzeleckim w Galicji, dążącym do zdobycia niepodległości wysiłkiem zbrojnym społeczeństwa, utrzymywała również Organizacja Młodzieży Niepodległościowej „Zarzewie”. Powstała w Kielcach w 1911 r., a jej prezesem był Tadeusz Massalski.

Cegielnia na Polskie Skarby
Wojskowe o nominale 1 korony
austro-węgierskiej, 1914 r.

Muzeum Historii Kielc

Fotografia grupowa członków
52. Polskiej Drużyny Strzeleckiej
wykonana pod pomnikiem
Trunwaldzkim,
Kraków, 1914 r.

Narodowe Archiwum Cyfrowe

Członkowie Związku Strzeleckiego
podczas marszu, Zabokane,
sierpień 1913 r.

Narodowe Archiwum Cyfrowe

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

28 czerwca 1914

zamach w Sarajewie

28 lipca 1914

Austro-Węgry wypowiedziały wojnę Serbii

1 sierpnia 1914

Niemcy ogłaszają stan wojny z Rosją

3 sierpnia 1914

Niemcy wypowiedziały wojnę Francji

4/5 sierpnia 1914

Wielka Brytania wypowiedziała wojnę Niemcom

6 sierpnia 1914

Austro-Węgry wypowiedziały wojnę Rosji

Szansa na realizację planów wywołania powstania antyrosyjskiego w Królestwie Polskim pojawiła się latem 1914 r. W wyniku dokonanego w Sarajewie zamachu na arcyksięcia Franciszka Ferdynanda, 28 lipca 1914 r. Austro-Węgry wypowiedziały wojnę Serbii. Kolejne powiązane sojuszami kraje, zaczęły przystępować do wojny, tworząc dwa bloki skupione początkowo wokół Niemiec i Austro-Węgier (państwa centralne) oraz Rosji, Francji i Wielkiej Brytanii (Ententa). W ten sposób zabójcy ziem polskich stanęli do wojny przeciwko sobie, a lokalny początkowo konflikt przerodził się w wojnę światową.

Już następnego dnia po rozpoczęciu wojny, 29 lipca 1914 r. Piłsudski nakazał strzelcom mobilizację. Po uzyskaniu zgody Austriaków, 3 sierpnia w krakowskich Oleandrach została sformowana Pierwsza Kompania Kadrowa, składająca się z członków „Strzelca”, Związku Strzeleckiego oraz Polskich Drużyn Strzeleckich. Piłsudski planował początkowo marsz w kierunku Zagłębia Dąbrowskiego, licząc na poparcie środowiska robotniczego. Ze względu na przewidywane działania armii niemieckiej w tym rejonie, zdecydował się jednak na marsz w kierunku Miechowa i Kielc. Wczesnym rankiem 6 sierpnia 1914 r. Pierwsza Kompania Kadrowa wyruszyła z Krakowa w kierunku Królestwa Kongresowego. Po drodze w Michałowicach strzelcy obalili słupy graniczne. Następnego dnia wkroczyli do Miechowa, a 9 sierpnia do Jędrzejowa.

Przed południem 12 sierpnia 1914 r. w Kielcach pojawił się patrol konny pod dowództwem Władysława Beliny-Prażmowskiego. Niedługo później do miasta wkroczył Józef Piłsudski na czele liczącego około 400 osób batalionu. W Kielcach nie było już Rosjan, a stosunek mieszkańców do wkraczających do miasta oddziałów opisywano później w skrajnie różny sposób – od euforii po niechęć. Pierwszy pobyt strzelców w Kielcach nie trwał długo, po południu rozpoczęło się natarcie rosyjskiej 14. Dywizji Kawalerii pod dowództwem generała lejtnanta Aleksandra Nowikowa. W związku z tym, rankiem 13 sierpnia dowodzący polskimi oddziałami Kazimierz Sosnkowski zdecydował o wycofaniu się w kierunku Chęcin. Kielce zostały ponownie zajęte przez Rosjan, którzy za życzliwe przyjęcie strzelców nałożyli na miasto kontrybucję w wysokości 100 tys. rubli i rozpoczęli aresztowania wśród mieszkańców.

WYMARSZ

Oddziały strzeleckie wkraczające do Kielc, 12 sierpnia 1914 r.

Narodowe Archiwum Cyfrowe

Strzelcy na rynku w Jędrzejowie, sierpień 1914 r.
Muzeum im. Przykowskich w Jędrzejowie

Oddział strzelców w krakowskich Oleandrach, sierpień 1914 r.

Narodowe Archiwum Cyfrowe

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

14 sierpnia 1914

deklaracja rosyjska o zjednoczeniu ziem polskich

16 sierpnia 1914

powstanie Naczelnego Komitetu Narodowego

23 sierpnia 1914

ofensywa austro-węgierska na Lubelszczyźnie

30 sierpnia 1914

zwycięstwo Niemców pod Tannenbergiem (Prusy Wschodnie)

3 września 1914

Rosjanie zajmują Lwów

6-9 września 1914

bitwa nad Marną; Ententa powstrzymuje ofensywę niemiecką na Paryż

STRZELCY W KIELCACH

„Postanowienia obowiązujące” wydane przez Komisarza Wojsk Polskich Michała Sokolnickiego, Kielce, 25 sierpnia 1914 r.

Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku

POSTANOWIENIA OBOWIĄZUJĄCE.

1. Nakazuje się niniejszym wszystkim pozostałym sztyki i napisy w języku rosyjskim w ciągu 24 godzin. Właściciele domów i zakładów przemysłowych, nie stosujący się do niniejszego rozporządzenia, zostaną pozbawieni do surowej odpowiedzialności.
2. Na wszystkich gmachach i urzędach publicznych oraz na domach, mieszczących oddziały lub urzędy wojskowe polskie, mają być zawieszono chorągwie o polskich barwach narodowych.
3. Władza wykonawcza względem przestępstw politycznych w mieście i w wojsku jest zandarmerja polowa wojsk polskich. Jej należy oddawać szeregów i szeregow.
4. Osobom prywatnym niewolno drukować niezgodnie bez upoważnienia Komisarza wojskowego. Wydawanie pism perjodycznych wymaga specjalnego zezwolenia.
5. Wzywa się ludność do spełniania wszelkich zarządzeń wojskowych władz austriackich.

Michał Sokolnicki
Komisarz Wojsk Polskich w Kielcach.
25 VIII - 1914.

Polowa msza św. z udziałem oddziałów legionowych przed katedrą na placu Marii Panny w Kielcach, 30 sierpnia 1914 r.

Centralne Archiwum Wojskowe

Odezwa Komisarza Wojsk Polskich w Kielcach Michała Sokolnickiego do mieszkańców Kielca, 25 sierpnia 1914 r.

Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku

Do mieszkańców Kielca!

Z ramienia Komendy Wojsk Polskich z dniem dzisiejszym objęłam kierownictwo polityczne miasta Kielca.

Wzywam opór patryotycznej ludności do czynnego uczestnictwa w narodowej sprawie.

Od nas, Polaków, zależy, na ostrzu naszego oręża, na alle naszej polityki zawiązać przyszłość Narodu. Twórzmy fakty dokonane, które na wojnie są jedynym prawem.

Każda dzielnica dawnej Rzeczypospolitej winna pokazać, że jeszcze gra w naszych żyłach krew rycerzy, że nie wymarla w strachach chęć odwagi, a myślą jedyną w czasie wojny jest ocalenie wspólnej wszystkim Sprawy.

Wzywam całą miejską ludność do zapisywania się w szeregi polskich żołnierzy!

Wzywam wszystkich ludzi dobrej woli do uczestnictwa w narodowych rządach!

Wzywam całą ludność do czynnej pomocy ojczystemu wojsku!

Michał Sokolnicki
Komisarz Wojsk Polskich w Kielcach.
25 VIII 1914.

Już 15 sierpnia 1914 r. kawaleria austriacka pod dowództwem gen. Ignaza von Kordy odrzuciła oddziały rosyjskie na północ, wycofując się jednocześnie w stronę Chmielnika. Piłsudski postanowił wykorzystać ten moment i ponownie zająć Kielce. Strzelcy wkroczyli do opuszczonego przez wojska carskie miasta 19 sierpnia, a następnie 22 sierpnia. Zostali powitani bez większego entuzjazmu – rezerwa mieszkańców wynikała z obaw przed ponownym powrotem Rosjan. Choć w Kielcach stacjonowały wówczas również jednostki niemieckie i austriackie, to najokazalszy budynek w mieście, Pałac Biskupów Krakowskich był kwaterą oddziałów polskich. Ulokowano tam również komisariat Rządu Narodowego na gubernię kielecką, biuro werbunkowe oraz redakcję „Dziennika Urzędowego Komisariatu Wojsk Polskich w Kielcach”.

Mimo iż Rząd Narodowy w rzeczywistości nie istniał, to stojący na czele komisariatu w Kielcach Michał Sokolnicki, starał się za pomocą wydawanych odezw pozyskać przychylną miejscowej ludności dla ruchu niepodległościowego. Załączki polskich władz powstały również w innych miastach regionu: Busku, Pińczowie, Jędrzejowie, Włoszczowie oraz Ostrowcu. Rozpoczął się werbunek do oddziałów polskich i do 10 września w Kielcach zgłosiły się 945 osoby. Jednak, wobec sprzeciwu niechętnych Piłsudskiemu konserwatywnych polityków galicyjskich, dowództwo armii austriackiej zażądało rozwiązania polskich oddziałów. Ostatecznie, zostały one podporządkowane powstałemu w połowie sierpnia 1914 r. w Krakowie Naczelnemu Komitetowi Narodowemu i włączone do austriackiego pospolitego ruszenia. Oddziały strzeleckie przekształcono w 1 pułk piechoty Legionów Polskich, który 5 września 1914 r. w Szydłowie pod Kielcami złożył przysięgę na wierność cesarzowi austriackiemu. Tymczasem, ofensywa armii carskiej w kierunku Lwowa zmusiła Austriaków do odwrotu. Zgodnie z rozkazami, oddziały legionowe musiały wycofać się z Kielca co nastąpiło 10 września 1914 r.

Józef Piłsudski ze swym sztabem przed pałacem w Kielcach, 23 sierpnia 1914 r.

Narodowe Archiwum Wojskowe

Oficerowie strzelcy Brygady Legionów w samochodzie Panhard-Lovasson, Kielce, sierpień 1914 r.

Narodowe Archiwum Wojskowe

8-15 września 1914

zwycięstwo Niemców
w bitwie nad jeziorami
mazurskimi

28 września 1914

warszawsko-dęblńska
ofensywa państw
centralnych

14 października 1914

odwrót armii Niemiec
i Austro-Węgier w Królestwie
Polskim

25 listopada 1914

powstanie w Warszawie
prorosyjskiego Komitetu
Narodowego Polskiego

2-12 grudnia 1914

bitwa pod Limanową;
powstrzymanie ofensywy
rosyjskiej

6 grudnia 1914

Niemcy
zajmują tódź

jesień 1914

Po opuszczeniu Kielc, 1 pułk piechoty Legionów przekroczył w okolicach Szczucina Wisłę, a Piłsudski otrzymał od dowództwa austriackiego rozkaz ubezpieczania frontu od strony Nowego Korczyna. W połowie września 1914 r. pułk przepłynął na lewy brzeg rzeki i ponownie znalazł się na terenie Królestwa Polskiego. W następnych dniach Polacy stoczyli szereg walk w rejonie Nowego Korczyna i Opatowca, ale wobec naporu wojsk rosyjskich, 24 września przepłynęli na teren Galicji. Po kilkudniowym odpoczynku, 29 września legioni-

ści ponownie znaleźli się na terenie Kongresówki, aby wziąć udział w rozpoczętej przez armie państw centralnych operacji warszawsko-dęblńskiej. W czasie pięciodniowego postoju w Jakubowicach, niedaleko Opatowa, Piłsudski nadał stopnie oficerskie ponad stu legionistom. Pod koniec października polscy żołnierze stoczyli ciężki bój w rejonie miejscowości Anielin-Laski. Po zakończeniu się ofensywy, legioniści rozpoczęli odwrót wraz z wojskami niemieckimi oraz austriackimi i opuścili Królestwo Polskie. Kielce zostały ponownie zajęte przez Rosjan 2 listopada 1914 r.

*Oficerowie sztabu 1 pułku piechoty
Legionów na koniach, Brzechów,
październik-listopad 1914 r.*

Centralne Archiwum Wojskowe

*Legioniści podczas odpoczynku w lesie,
Kielceczyna, wrzesień 1914 r.*

Centralne Archiwum Wojskowe

WALKI LEGIONISTÓW

*Tabory 1 pułku piechoty Legionów,
lasy świętokrzyskie, 1914 r.*

Centralne Archiwum Wojskowe

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

19 grudnia 1914

przekształcenie
1 pułku piechoty
w I Brygadę
Legionów Polskich

22-25 grudnia 1914

bitwa I Brygady Legionów
Polskich pod towczówkiem

13 stycznia 1915

powstanie
Legionu Puławskiego
w ramach armii
rosyjskiej

24-25 stycznia 1915

walki legionistów
pod Rafajłową
w Karpatach

23 marca 1915

kapitulacja austriackiej
załogi twierdzy Przemyśl

W początkach 1915 r. front przebiegał wzdłuż linii rzek: Bzury, Rawki, Piliicy, Nidy i Dunajca, przecinając ziemię świętokrzyską pasem okopów na zachód od Końskich, Kielc i Pińczowa. Po odpoczynku w rejonie Kęt i Andrychowa, walczący od grudnia 1914 r. jako I Brygada Legionów Polskich żołnierze Piłsudskiego, zostali ponownie skierowani na teren Królestwa Polskiego. Obsadzili fragment frontu wzdłuż zachodniego brzegu Nidy, na wysokości Pińczowa. Tam prowadzili walki pozycyjne w okresie od 3 marca do 10 maja 1915 r. Polscy żołnierze podlegali

dowództwu 4. Dywizji Piechoty, wchodzącej w skład austriackiej 1. Armii. Dwumiesięczny okres względnego spokoju legionści wykorzystywali m.in. na ćwiczenia bojowe. Nad Nidą żołnierze obchodzili również pierwsze na froncie Święta Wielkanocne. Po przełamaniu na początku maja 1915 r. przez wojska niemieckie i austriackie frontu w okolicach Gorlic i Tarnowa, nastąpił odwrót armii carskiej. Legionści, wraz z pozostałymi oddziałami austriackimi, ruszyli na wschód w pościgu za wycofującymi się Rosjanami.

NAD NIDA

Ćwiczenia nad Nidą, 1915 r.

Muzeum Józefa Piłsudskiego
w Żalążku

Linia okopów nad Nidą, 1915 r.

Muzeum im. Przemysłowców
w Dobroszynie

Przeprawa oddziałów I Brygady
Legionów Polskich przez rzekę Nidę.
Bonzybów, 13 maja 1915 r.

Centralne Archiwum Wojskowe

2 maja 1915

ofensywa niemiecko-austriacka w okolicach Gorlic, przetamanie frontu

23 maja 1915

Włochy wypowiadają wojnę Austro-Węgrom

3 czerwca 1915

Niemcy i Austriacy zajmują Przemyśl

13 czerwca 1915

szarża ułanów rtm. Zbigniewa Dunin-Wąsowicza pod Rokitną

22 czerwca 1915

armie państw centralnych wkraczają do Lwowa

Tabory I Brygady Legionów Polskich na postoju, Mostki, 15 maja 1915 r.

Centralne Archiwum Wojskowe

Pozycja I Brygady pod Konarami, 1915 r.

Muzeum Józefa Piłsudskiego w Dulejówku

KONARY

Po przekroczeniu Nidy i kilkudniowym marszu, I Brygada Legionów Polskich dotarła do kolejnej linii obrony rosyjskiej. Wzdłuż rzeki Koprzywianki, pomiędzy Opatowem a Klimontowem, rozpoczęła się duża bitwa austriacko-rosyjska. W starciu, do którego doszło w rejonie wsi Konary-Kozinek, wzięli udział legionści. Najcięższe walki trwały od 16 do 25 maja 1915 r., a polscy żołnierze toczyli niezwykle zaciekle i krwawe boje o niewielki las kozinkowski. Straty I Brygady w całej bitwie wynosiły kilkuset żołnierzy. Poległ

m.in. kpt. Kazimierz Herwin-Piątek, który w sierpniu 1914 r. wprowadził strzelców do Kielc. Pod koniec maja 1915 r. rozpoczął się drugi, blisko miesięczny etap bitwy pod Opatowem – walki pozycyjne. Dopiero zwycięstwa armii państw centralnych w Galicji oraz odbicie Lwowa po dziewięciu miesiącach okupacji rosyjskiej, spowodowały odwrót wojsk carskich na innych odcinkach frontu. W pościg za Rosjanami w kierunku północnym, w stronę Wisły, ruszyły pułki legionowe.

Legionści z I Brygady Legionów Polskich na pozycji pod Konarami, maj 1915 r.

Centralne Archiwum Wojskowe

13-14 lipca 1915

przełamanie przez Niemców frontu w okolicach Przasnysza

30 lipca 1915

wojska państw centralnych zajmują Lublin

31 lipca 1915

początek walk legionistów pod Jastkowem na Lubelszczyźnie

5 sierpnia 1915

Niemcy wkraczają do Warszawy

13 sierpnia 1915

Niemcy zajmują Białystok

Ciała legionistów poległych pod Tarłowem. Z lewej ksiądz Henryk Ciepichall, 2 lipca 1915 r.

Centralne Archiwum Wojskowe

Do kolejnych walk pozycyjnych doszło na linii Bałtów - Gliniany - Ożarów. Po kilkudniowej wymianie ognia, 30 czerwca 1915 r. legionści otrzymali rozkaz opuszczenia okopów pod Ożarowem. Natarcie sił państw centralnych zostało zatrzymane w rejonie Józefowa i Tarłowa, gdzie Rosjanie zbudowali silnie umocniony punkt obrony - Redutę Tarłowską. Brawurowe, lecz okupione dużymi stratami, uderzenie dowodzonych przez Piłsudskiego polskich oddziałów, zmusiło dowództwo rosyjskie do wycofania się na prawy brzeg Wisły. Ostatecznie, 4 lipca 1915 r. I Brygada Legionów Polskich przekroczyła rzekę w okolicach Józefowa, opuszczając w ten sposób ziemię świętokrzyską. Legionści wzięli następnie udział w walkach na Lubelszczyźnie, a w październiku 1915 r. zostali przerzuceni na Wołyń.

Józef Piłsudski na koniu pod Tarłowem, 2 lipca 1915 r.

Centralne Archiwum Wojskowe

Żołnierze I Brygady Legionów Polskich odgryzują po bitwie pod Tarłowem, 2 lub 3 lipca 1915 r.

Centralne Archiwum Wojskowe

Żołnierze I Brygady Legionów Polskich nawiązują łączność telefoniczną, okolice Ożarowa, lato 1915 r.

Centralne Archiwum Wojskowe

OŻARÓW TARŁÓW

*Koprywnica po bitwie,
16 maja 1915 r.*

*Muzeum Historyczno-Archaeologiczne
w Ostrowcu Świętokrzyskim*

W latach 1914-1915 ziemia świętokrzyska doznała ogromnych zniszczeń, przez tereny te kilkakrotnie przetaczał się front. Sposób prowadzenia wojny sprawiał, że w niektórych powiatach walki pozycyjne trwały kilka miesięcy, a linie okopów ciągnęły się całymi kilometrami. Używana w czasie Wielkiej Wojny ciężka artyleria oraz samoloty/aeroplany pozostawiły po sobie ślad w postaci wielu zniszczonych budynków i niezliczonych lejów w ziemi. Dodatkowo, wycofując się w czasie ofensywy państw centralnych w 1915 r.,

Rosjanie stosowali taktykę spalanej ziemi. Oprócz świadomego niszczenia budynków, fabryk lub magazynów, na wschód wywieziono wyposażenie zakładów, gotową produkcję czy żywność. Ponurym przykładem takiego działania był Ożarów, który przywitał wkraczających pod koniec czerwca 1915 r. legionistów zgłiszczami i kikutami sterczących jeszcze kominów. Zniszczenie przemysłu, w tym dużych fabryk w Ostrowcu, Starachowicach czy Kamiennej, sprawiło, że tysiące robotników pozostały bez źródła utrzymania.

*Zniszczony
dworzec kolejowy
w Szarzysku*

*Muzeum im. Orka Białego
w Szarzysku-Kamiennej*

KRAJ- OBRAZ PO WOJNIE

*Przejazd taborów
I Brygady Legionów Polskich
przez zniszczony Ożarów,
30 maja 1915 r.*

Centralne Archiwum Wojskowe

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

26 kwietnia 1915

utworzenie na Jasnej Górze enklawy pod okupacją Austro-Węgier

16 czerwca 1915

ustanowienie nowej administracji niemieckiej na terenach okupowanych

24 sierpnia 1915

utworzenie przez Niemców Generalnego Gubernatorstwa Warszawskiego

14 grudnia 1915

formalny podział byłego zaboru rosyjskiego między Niemcy i Austro-Węgry

W lutym 1915 r. Austriacy przystąpili do tworzenia na zajętych terenach Królestwa Polskiego struktur władz okupacyjnych. Przybrały one postać komend obwodowych (Kreiskommando), które powstały początkowo w Jędrzejowie oraz Włoszczowie. Kolejne powoływano wraz z zajmowaniem pozostałych terenów guberni kieleckiej i radomskiej wiosną i latem 1915 r. Od 11 maja 1915 r. wojska państw centralnych wkraczały kolejno do Pińczowa, Kielc, a w ciągu następnych kilku dni do Końskich i Staszowa. Ponad miesiąc później, zajęte zostały Opatów i Sandomierz (23 czerwca) oraz Ostrowiec (26 czerwca). Jeszcze w maju 1915 r. w Kielcach utworzone zostało austriackie gubernatorstwo wojskowe, które objęło południową część guberni kieleckiej. Kilka miesięcy później, 25 sierpnia 1915 r. na podstawie rozporządzenia Naczelnego dowództwa armii austro-węgierskiej powstało c. i k. Generalne Gubernatorstwo Wojskowe w Polsce, którego siedzibą były początkowo Kielce, a od 1 października 1915 r. Lublin. Niemal od samego początku rządy austriackie budziły sprzeciw lokalnej ludności.

CODZIENNOŚĆ OKUPACYJNA A PROPAGANDA NIEPODLEGŁOŚCIOWA

W dziedzinie ekonomicznej – eksploatacja kraju do ostatnich granic; sekwestry, pobory, rekwizycje przeprowadzają władze austriackie ze zwykłym swoim nietaktem. Biorą wszystko, płacą minimalną część wartości. (...) Począwszy od sierpnia 1916 roku zabierają władze dzwony z kościołów. Na tym tle miało miejsce wiele zajść i starć oburzonej, a religijnej ludności z policją i wojskiem. Krwawe awantury miały miejsce w Kijach (powiat słupnicki) i w Kielcach. (...) Z tych wszystkich powodów stosunek ludności wiejskiej i miejskiej do Austriaków jest bezwzględnie wrogi i nieprzejednany. W miastach i skupieniach większych zabarwiony jest dużą dozą pogardy do „dziadów” i „zebraków” (jak ich ludność nazywa). Fakty oporu czynnego, bicia żandarmerii, wymyślenia i złorzeczenia powtarzają się sporadycznie. Tego rodzaju stan rozdrażnienia ludności, brak oświaty i uświadomienia narodowego, drożyzna i brak środków żywności ujemnie wpływa na podatność mas ludowych do pracy politycznej, systematycznej i zorganizowanej – a w miejscowościach, gdzie nie ma przeciwważnika w postaci ugruntowanej i czynnej akcji niepodległościowej, powodują szerzenie się nieświadomego, żywiołowego rusofilstwa.

Raport polityczny Komendy Okregu VI Polskiej Organizacji Wojskowej, 1 września 1916 r.

Żołnierze austriaccy przed Komendą Obwodową w Pińczowie
Austriackie Archiwum Państwowe

OKUPACJA

Wartownik przed siedzibą Komendy Obwodowej we Włoszczowie
Austriackie Archiwum Państwowe

22 grudnia 1914

21 lutego 1915

15 sierpnia 1915

6 września 1915

20 września 1916

26 września 1916

rozszerzenie werbunku do Legionów na obszar Królestwa Polskiego

przeniesienie Departamentu Wojskowego NKN do Piotrkowa

wstrzymanie przez Piłsudskiego werbunku do Legionów

wkroczenie legionistów do Kowla; początek walk na Wołyniu

przekształcenie Legionów Polskich w Polski Korpus Posiłkowy

rezygnacja Piłsudskiego z dowództwa nad I Brygadą

WERBUNEK

Od stycznia 1915 r. Departament Wojskowy Naczelnego Komitetu Narodowego prowadził werbunek do Legionów Polskich na obszarze okupowanego przez państwa centralne Królestwa Polskiego. Powstała wówczas placówka werbunkowa w Jędrzejowie, a kolejne tworzone po ofensywie niemiecko-austriackiej. Akcję w terenie prowadzili specjaliści emisariusze, a później oficerowie werbunkowi. Pomoc w poszukiwaniu ochotników świadczyły partie polityczne, Liga Kobiet oraz inne organizacje społeczne. Przeciwni tym działaniom byli działacze endecji, duchowni katoliccy oraz część ziemian i prowincjonalnej inteligencji. W agitację antywerbunkową włączyły się również lokalne środowiska niepodległościowe związane z Józefem

Piłsudskim, który w sierpniu 1915 r. uznał, że Legiony spełniły już swoje zadanie. Początkowo lokalne społeczeństwo liczyło, w większości, na zwycięstwo Rosji w Wielkiej Wojnie, co było spowodowane przymusową mobilizacją do armii rosyjskiej. Legiony, jako formację walczącą u boku okupantów, traktowano z dużą nieufnością. Stosunek ten zaczął ulegać zmianie w drugiej połowie 1915 r., w miarę oddalania się linii frontu. Wielu mieszkańców zwątpiło wówczas w siłę militarną Imperium Romanowów, przestało obawiać się powrotu wojsk carskich na te tereny i zaczęło zapisywać się do polskich oddziałów. Mimo tego, w rezultacie prowadzonej w latach 1915-1916 agitacji, do formacji legionowych napłynęło niewielu ochotników.

Biuro werbunkowe Legionów Polskich, Jędrzejów, 1915 r.

Muzeum im. Przybyłowskich w Jędrzejowie

Kolka Departamentu Wojskowego Naczelnego Komitetu Narodowego w sprawie werbunku do Legionów, Muzeum Narodowe w Kielcach

Juliusz Wloch (w okularach), okręgowy oficer werbunkowy w Kielcach, przemawiający podczas obchodów rocznicy powstania styczniowego, 23 stycznia 1916 r.

Muzeum Narodowe w Kielcach

NIE ZWLEKAJ!

Jeśli jesteś zdolny do noszenia broni, idź, zapisz się zaraz do Legionów Polskich!

W ten sposób spełnisz obowiązek wobec swego Narodu, którego losy ważą się teraz. Nie czas na długie namysły, gdy Ojczyzna woła. Spiesz zostać bojownikiem za sprawę polską — innych za sobą pociągaj!

Zgłoszenia do Legionów przyjmują i wszelkich informacji, wyjaśnień i ułatwień udzielają ochotnikom Oficerowie werbunkowi Legionów Polskich, których kancelarie znajdują się w następujących miejscowościach:

PIOTRKÓW
Radomsk
Dąbrowa Górnica
Olszów
Miechów
Pińczów

KIELCE
Jędrzejów
Winiaczkowa
Busk
Opoczno
Kodakie

RADOM
Sandomierz
Opatów
Starczowice
Kozienice
Lubartów

LUBLIN
Puławy
Zamość
Krasnystaw
Białogóra
Janów

Z chwilą zgłoszenia się do Oficera werbunkowego Legionów Polskich ochotnik nie ponosi żadnych dalszych kosztów podróży. Wszyscy ochotnicy otrzymują pełny ekwipunek i broń. Rodziny Legionistów mają prawo do zapomóg rządowych.

CENTRALNE BIURO WERBUNKOWE
LEGIONÓW POLSKICH.

000—Drukarnia Państwowa pod zarządem Departamentu Wojsk. N. K. N. w Piotrkowie.

Pieczęć Oficera Werbunkowego Legionów Polskich w Sandomierzu

Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

31 maja 1915

powołanie w łodzi
Zjednoczenia Stronictw
Niepodległościowych

5 grudnia 1915

powstanie Polskiego
Stronictwa Ludowego
w Królestwie Polskim

18 grudnia 1915

utworzenie Centralnego
Komitetu Narodowego
w Warszawie

28-29 stycznia 1916

powstanie w Radomiu
jednolitej organizacji
Ligii Kobiet Polskich

czerwiec 1917

utworzenie Komisji
Porozumiewawczej Stronictw
Demokratycznych

Kielccy działacze
niepodległościowi, 1916 r.
Muzeum Historii Kielc

Wanda Filipkowska
przewodnicząca zarządu okręgu kieleckiego
Ligi Kobiet Polskich (ogólnopolska)
Wojennego

Stanisław Naradowski
prezesa Rady Obwodowej
Ziemi Kieleckiej przez dwa
roczniki (1915-1917) na czele Partii Niepodległości
Narodowej w Kielcach

Franciszek Hoffmann
przewodniczący Okręgowego
Komitetu Narodowego
w Kielcach, sekretarz od
1916 - przewodniczący
Narodowej Rady Obwodowej
Ziemi Kieleckiej, redaktor
miesięcznika "Ziemia
Kielecka"

Wyparcie Rosjan umożliwiło rozpoczęcie przez partie polityczne i organizacje społeczne szerszej działalności. W lipcu 1915 r. w Kielcach powstał komitet Zjednoczonej Organizacji Niepodległościowej, w skład którego wchodziła Polska Partia Socjalistyczna, Narodowy Związek Robotniczy i Liga Kobiet. Kilka miesięcy później, działacze lewicy niepodległościowej powołali na zjeździe w Kielcach 26 października 1915 r. Narodową Radę Okręgową Ziemi Kieleckiej, złożoną z przedstawicieli wszystkich powiatów byłej guberni kieleckiej. Na jej czele stanął Józef Filipkowski, w listopadzie 1916 r. zastąpił

go wybitny działacz socjalistyczny Franciszek Loeffler. Od grudnia 1915 r. Rada wchodziła w skład powstałego wówczas w Warszawie Centralnego Komitetu Narodowego (CKN), dążącego - zgodnie z koncepcją Piłsudskiego - do budowy niepodległego państwa przez stworzenie polskiego rządu i podległej mu armii. W strukturach CKN działał również Wydział Narodowy Radomski, posiadający wpływ w ośrodkach robotniczych powiatów koneckiego i opatowskiego. Od 1916 r. na terenie byłej guberni kieleckiej, zwłaszcza jej południowej części, zaczęły powstawać struktury Polskiego Stronictwa Ludowego.

- Prawdy, które każdy Polak znać i głosić powinien.
1. Czyja własnością są Legiony Polskie?
Są własnością narodu polskiego.
 2. Czem są dla nas Legiony Polskie?
Zaczątkiem Armii Polskiej.
 3. Kto jest wstanie stworzyć Armię Polską, czy Niemcy?
Nie.
 4. Czy Austriacy?
Nie.
 5. Wiek kto? powoła do życia Armię Polską?
Tylko Rząd Narodowy Polski.
 6. Pod czyją komendą będzie walczyć z moskalem żołnierz polski?
Tylko pod komendą człowieka, który wyszedł z narodu polskiego i ma jego zaufanie t. j. pod komendą Józefa Piłsudskiego.
 7. Kto ma prawo werbować lub ogłaszać brankę do Armii Polskiej?
Tylko Rząd Narodowy Polski przez usta Józefa Piłsudskiego.
 8. Kto powinien iść do wojska?
Wszyscy - albowiem musi być powszechne uzbrojenie całego Ludu Polskiego - wszyscy bronie musi.
 9. Jaką ma być Polska?
Polska musi być Niepodległą i Ludową.
 10. Czyja wola spełniać musi Rząd Polski?
Ludu Polskiego.
 11. W jaki sposób objawi się wola Ludu Polskiego?
Przez Sejm Polski, zwołany na zasadzie powszechnego, równego, tajnego, bezpośredniego i proporcjonalnego głosowania.
 12. Dlaczego ma być takie głosowanie a nie inne?
Bo to jest głosowanie najsprawiedliwsze.
- RADA OKRĘGOWA ZIEMI KIELECKIEJ.

GŁEŚĆ!
WODZOWI I ŻOŁNIERZOM JEJEGO!

Wigilia kieleckich działaczy
niepodległościowych z legionistami
Józefa Piłsudskiego,
24 grudnia 1916 r.
Muzeum Narodowe w Kielcach

Wolka Rady Obwodowej
Ziemi Kieleckiej, 1916 r.
Biblioteka Śląska

LEWICA NIEPODLE- GŁOŚCIOWA

Kielccy działacze niepodległościowi, 1916 r.
Museum Historii Kielce

LUDNOŚĆ GUBERNI KIELECKIEJ WOBEC NIEPODLEGŁOŚCI W POŁOWIE 1916 r.

Orientacja niepodległościowa zatacza coraz to szersze kręgi i zjednywa coraz to nowe koła. We wszystkich zakątkach Ziemi kieleckiej obóz niepodległościowy ma swoich przedstawicieli i mężów zaufania. Mieszkaństwo prawie wszędzie przybiera postawę zdecydowanie niepodległościową. Lud wiejski – wszędzie tam gdzie dociera praca narodowa, zachowuje się sympatycznie. Kler wszędzie usposobiony jest wrogo. Ziemianstwo – bierno, nieufne i wyczekujące. Inteligencja miejska przeważnie bierna i nieufna. Młodzież bardzo interesuje się ruchem niepodległościowym, do którego instyktownie łączy. Robotnicy – przynębieni brakiem pracy i ciężkimi warunkami życia od pracy narodowej stronią. Masa chłopska pozbywa się dawnego bezwładu, dziś staje się ciałem naelektryzowanym, naładowanym energią, zdolnym do żywiołowych wybuchów. Chłopi interesują się POW i chętnie do niej wstępują. W ogóle robota w Kielckim postępuje i przedstawia się sympatycznie.

Sprawozdanie Sekretarza Rady Okręgowej Ziemi kieleckiej z czerwca 1916 r.

W skład obozu aktywistycznego, który opowiadał się za współpracą z państwami centralnymi, oprócz socjalistów, ludowców, członków Narodowego Związku Robotniczego czy Ligi Państwowości Polskiej, wchodziła również Liga Kobiet Polskich Pogotowia Wojennego. Powstała w Warszawie w 1913 r., jako organizacja niosąca pomoc w walce zbrojnej przeciwko Rosji. Początki kieleckiego koła organizacji sięgają pierwszych dni sierpnia 1914 r. Jego członkinie wspierały stacjonujące w Kielcach oddziały Józefa Piłsudskiego. Działalność Ligi odżyła w połowie 1915 r., a okręg kielecki, na czele z Wandą Filipkowską, był jednym z najliczniejszych na terenach Królestwa Polskiego. Przeciwnicy polityczni „aktywistów”, a więc popierający Rosję i inne państwa Ententy, endecy i realisci skupieni byli w komitetach ratunkowych, Centralnym Towarzystwie Rolniczym oraz samorządzie miasta Kielce. Posiadali jednak mniejsze wpływy w społeczeństwie niż lewica niepodległościowa.

Odzież Ligi Kobiet Pogotowia Wojennego w Kielcach z 5 września 1915 r.
Biblioteka Narodowa

Spotkanie członkin Ligi Kobiet z legionistami w Kielcach, 26 grudnia 1916 r.
Museum Narodowe w Kielcach

Liga Kobiet Pogotowia Wojennego w Kielcach, 1914–1918
Museum Narodowe w Kielcach

Kobiety Polskie!

Nasi bracia, synowie i mężowie znoszą w polu niełatwe prace, w twardej uciążliwej walce Legionów o poprawę narodowego bytu – o wolność.

Do ran, bezsenności a czasem i głodu przylączył się teraz nowy wróg – dokuczliwe zimno. Powinniśmy wyteńczyć wszystkie siły w stałym dążeniu do łagodzenia ich cierpień.

Dzisiaj ofiarujemy dla ochronienia ich od zimy wszystkie niepotrzebne wełniane i bawełniane rzeczy, znoszone ubrania i trykoty, okrawki tkanin i t. p.

Niech każda z nas wybierze to, co dać może i doręczy kwaterce, opatrzonej odpowiednią legitymacją.

Nie poskapmy żołnierzom naszym tej niewielkiej przysługi.

Liga Kobiet w Kielcach.

Kielce, dn. 6 XI 15.

Winn Białost. C. H. Szw. Włoc. w Kielcach

9 października 1914

mianowanie Tadeusza Żulińskiego komendantem organizacji

22 października 1914

przyjęcie nazwy Polska Organizacja Wojskowa

14 września 1915

mianowanie Tadeusza Kasprzyckiego Komendantem Naczelnym POW

16 stycznia 1917

uznanie przez POW zwierzchnictwa Tymczasowej Rady Stanu

Stanisław Olędzka „Stawko” - dowódca żeńskiego oddziału POW w Kielcach, jedna z członkiń działaczek Ligi Kobiet

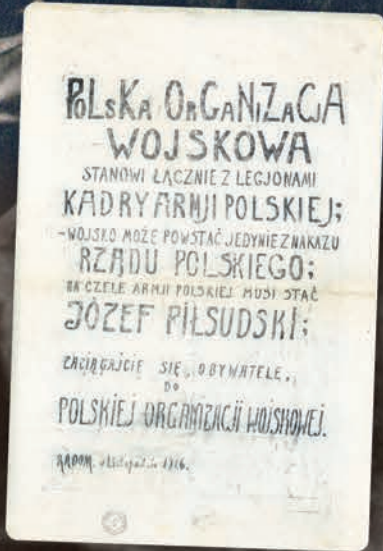
Władysław Kostecki „Szalaki” - komendant obwodu kieleckiego i ostatni komendant Okręgu VI POW

Ćwiczenia POW w Suchedniowie, 1917 r.

Archiwum Państwowe w Kielcach

Tadeusz Puszczyński „Konrad” - w latach 1916-1917 zastępca komendanta Okręgu VI POW, a później komendant Okręgu VII

Stefan Kirtiklis „Sewer” - komendant okręgów POW w Kamyżu, Radomiu i Kielcach, jeden z członków Zarządu Rady Okręgowej Ziemi Kieleckiej, członek biurokracji Polskiej Partii Socjalistycznej w Kielcach i Radomiu

Polską Organizację Wojskową założyli w Warszawie w sierpniu 1914 r., odcięci linią frontu od dowództwa, członkowie Związku Walki Czynnej i Polskich Drużyn Strzeleckich. Celem jej działalności była podziemna walka zbrojna z Rosją. Po zajęciu Warszawy w sierpniu 1915 r. przez państwa centralne, Józef Piłsudski rozpoczął bójkot werbunku do Legionów Polskich. Rozszerzył jednocześnie działalność POW na obszar całego Królestwa Polskiego, a istnienie zakonspirowanej siły militarnej było dla niego, wobec wstrzymania werbunku do legionów, argumentem w prowadzonej grze politycznej. Pod koniec 1915 r. na terenie byłego Królestwa Polskiego było już dziesięć okręgów POW, w tym obejmujące ziemie świętokrzyską okręgi VI (Kielce) i VII (Radom).

Okręg radomski istniał od listopada 1914 r., ale w ciągu pierwszego roku nie udało się zorganizować struktur w innych miastach. Organizacja zaczęła się rozwijać po objęciu komendy obwodu przez Ignacego Boernera. Na przełomie 1915 i 1916 r. powstał obwód w Sandomierzu, a w pierwszej połowie 1916 r. kolejne: w Opatowie - Ostrowcu, Końskich oraz Wierzbniku. Komenda Kielce-miasto powstała w 1915 r., na jej czele stał emisariusz Departamentu Wojskowego NKN ppor. Juliusz Ulrych. Rozwój Okręgu VI nastąpił, gdy dowództwo objął Stefan Kirtiklis „Sewer”, który zorganizował sześć obwodów: kielecki, stopnicki, jędrzejowski, włoszczowski, pińczowski i miechowski. W początkowym okresie istnienia organizacja nie była liczna, wzrost szeregów w obu okręgach na tym terenie nastąpił dopiero w 1917 r.

Włóka POW kółportowana na terenie Końskich
Archiwum Państwowe w Kielcach

POW

Pluton POW 7 klasy Timnarzum im. Śniadeckich w Kielcach, październik 1917 r.

Muzeum Narodowe w Kielcach

Oddział „Piszczyca”, Końskie, 1917 r.
zbiory Krzysztofa Woźniaka

15 listopada 1915

uroczyste otwarcie
Uniwersytetu i Politechniki
Warszawskiej

21 listopada 1915

przywrócenie Warszawie
statusu stolicy

5 kwietnia 1916

obwieszczenie
stanowiska Niemiec
w sprawie polskiej

9 grudnia 1916

wprowadzenie marki
polskiej jako środka
płatniczego

1 września 1917

przekazanie Polakom
sądownictwa przez
władze okupacyjne

Uroczystości 3 Maja w Kielcach, 1916 r.
Muzeum Narodowe w Kielcach

ROCZNICE

W czasie Wielkiej Wojny Polacy zaczęli organizować obchody ważnych rocznic narodowych. Działo się to za zgodą austriackich władz okupacyjnych, chcących w ten sposób zyskać przychylność miejscowego społeczeństwa. Już od 1915 r. uroczystości obchodzono rocznicę powstania listopadowego, a od 1916 r. również powstania styczniowego oraz uchwalenia Konstytucji 3 Maja. W październiku 1917 r. z wielkim rozmachem celebrowano setną rocznicę śmierci

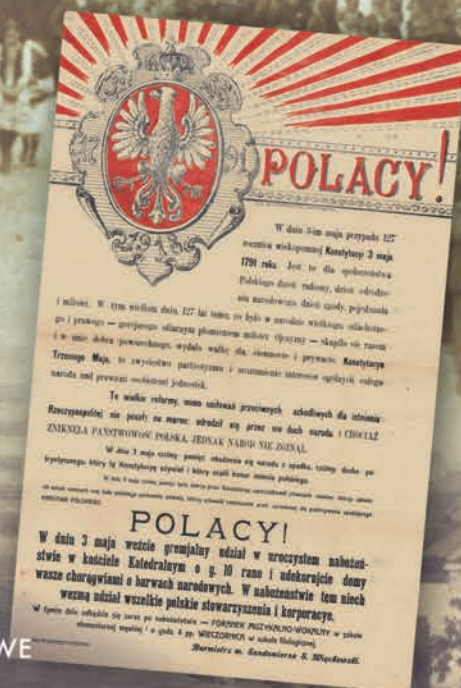
Tadeusza Kościuszki. Mimo że obchody te organizowane były głównie przez inteligencję miejską, to nierzadko uczestniczyli w nich chłopcy z okolicznych wsi. Wypełnione treściami patriotycznymi uroczystości stanowiły istotny czynnik kształtujący świadomość narodową. Były dla mieszkańców regionu żywymi lekcjami historii Polski. Budowały poczucie patriotyzmu, wspólnoty oraz potrzeby istnienia niepodległego państwa polskiego.

Obchody rocznicy wybuchu
powstania styczniowego na Karczówce,
23 stycznia 1916 r.

Muzeum Narodowe w Kielcach

Manifestacja z okazji
3 Maja w Kadoszycach, 1917 r.

zbiory Marka Tedylnaka

Odezwa burmistrza Sandomierza
wzywająca do udziału w obchodach
rocznicy Konstytucji 3 Maja, 1917 r.

Biblioteka Narodowa

UROCZYSTOŚCI 3 MAJA 1916 r. w KOŃSKICH

Rocznica 3 Maja wypadła wprost wspaniale. Wszystkie sklepy były zamknięte, przerwano pracę, udekorowano miasto, a Magistrat nawet specjalnie zamówił sobie transparent z orłem. W obchodzie przyjęli też udział Żydzi. Nabożeństwo solenne odprawił dziekan miejscowy ks. Chojko. W nabożeństwie przyjęły też udział szkoły i cechy ze sztandarami, Liga [Kobiet], straż ogniowa i powstancy. Te korporacje tworzyły i pochód, powiększony o szkoły żydowskie i delegacje gminy żydowskiej. Prowadzili pochód powstancy z narodowym sztandarem w asyście moich dwóch legionistów. Cały czas przygrywała orkiestra. Pochód wypadł imponująco i poważnie. Porządek i powaga towarzyszyły cały czas. Po przejściu przez miasto przemawiałem do zebranych z górą 6000 ludzi w rynku. Mało tylko dopisało włościanstwo.

Raport oficera werbunkowego Mariana Steckiego,
Końskie, 4 maja 1916 r.

OBCHODY TRZECIOMAJOWE W KIELCACH W 1917 r.

Obchód na dzień 3 maja, w Kielcach organizowała Rada Miejska. Rozpoczął się posiedzeniem Rady Miejskiej, gdzie przemawiali: [Gustaw] Bukowiński i [Tomasz] Kostuch. Zaproszeniu byli przedstawiciele stowarzyszeń i stronnictw. Następnie ruszył pochód pod pomnik Staszica. Udział wzięło całe miasto: Rada miejska, przedstawiciele stowarzyszeń i organizacji ze sztandarami lub wieńcami, stronnictwa polityczne i szkoły. Odmówiło udziału w pochodzie duchowieństwo, które obchód zbojkotowało, przeciwstawiając mu uroczystość 6 maja.

Raport polityczny
Komendy Okręgu VI
Polskiej Organizacji Wojskowej,
10 maja 1917 r.

Obchody 100. rocznicy śmierci Tadeusza Kościuszki
w Sandomierzu, październik 1917 r. (fotografia
zdelestyfikowana przez dr. hab. Tomisława Tęczyńskiego)

zbiory Adama Trojanowskiego

Poswiganie krzyża
ku czci powstańców 1863 r.
na Brzusznicy, Kielce, 1917 r.

Muzeum Narodowe w Kielcach

4 czerwca 1916

początek ofensywy rosyjskiej na froncie wschodnim

24 czerwca 1916

początek ofensywy francusko-brytyjskiej nad Sommą

4-6 lipca 1916

walki Legionów Polskich pod Kostiuchnowką na Wołyniu

12 sierpnia 1916

umowa wiedeńska w sprawie okupowanych ziem polskich

2 września 1916

wstrzymanie niemieckich ataków na twierdzę Verdun

18 października 1916

konferencja w Pszczynie (decyzja o przywróceniu państwa polskiego)

Do mieszkańców lubelskiego generalnego gubernatorstwa!

Przejęci niezłomną odwagą w ostatnim zwycięstwie ich broni, i życzeniem powodowani, by ziemię polską, przez waleczne ich walki ciężkimi ofiarami rozciągnięciu państwa wydarte, do szczęśliwej wysięgi przyniesi, Jego Cesarska i Królewska Mość Cesarz Austrii i Apostolski Król Węgier oraz Jego Cesarska Mość Cesarz Niemiecki ustalili się, by z ziem tych utworzyć państwo samodzielne z dziedziczną monarchią i konstytucyjnym ustrojem.

Dokładniejsze oznaczenie granic Królestwa Polskiego nastąpi wkrótce. Nunc Królestwo znajduje w łączności z sobą sprzymierzonymi państwami sąsiadującymi, potrzebne do prowadzenia wojny warunki. **We własnej armii** nadal być będą pełne sławy tradycje wojak polskich dawających czasów i państwu walecznych polskich żołnierzów pełniących w wielkiej obecnej walce. Jej organizacja, wykształcenie i kierownictwo uregulowane będą w sposób porządkowy.

Sprzymierzona monarchia, biorąc walczyć walczy na ogółne warunki polityczne Europy jakoby na dobre i bezpieczeństwo własnych krajów i ludów, żywią się własną nadzieją, że obecnie spełnia się życzenia państwowego i narodowego rozwoju Królestwa Polskiego.

Wielkie zaś, od zachodu z Królestwem Polskim sąsiadujące państwa z radością ujęły w swoje granice wschodnie wskrzeszenie i rozkwit wolnego, szczęśliwego i własnym narodem żyjącego państwa.

Z najwyższego rozkazu Jego Cesarskiej i Królewskiej Mości Cesarza Austrii i Apostolskiego Króla Węgier.

Generalny Gubernator:
Kuk m. p.

Odczytu general-gubernatora w Lublinie z 5 listopada 1916 r. o utworzeniu Królestwa Polskiego samodzielnym państwem z dziedziczną monarchią i konstytucyjnym ustrojem, 1916 r.

Książnica Cieszyńska

Do mieszkańców lubelskiego generalnego gubernatorstwa!

Wielkie zaś, od zachodu z Królestwem Polskim sąsiadujące państwa z radością ujęły w swoje granice wschodnie wskrzeszenie i rozkwit wolnego, szczęśliwego i własnym narodem żyjącego państwa.

Kuk

AKT 5 LISTOPADA 1916

Mieszkańcy Tędrzycowa odczytują akt 5 listopada

Muzeum im. Przytykowskich w Tędrzycowie

Trudności wojenne na froncie zachodnim zmusiły Niemców do pozyskiwania rekrutów na terenach okupowanych. Dostrzegając waleczność polskich legionistów na Wołyniu, Niemcy zdecydowali o powołaniu na okupowanych terenach zależnego od siebie państwa polskiego. W dniu 5 listopada 1916 r., w imieniu cesarza niemieckiego i austriackiego, zapowiedziano utworzenie Królestwa Polskiego z ziem byłego zaboru rosyjskiego. Nie określono przy tym granic przyszłego państwa, które jako monarchia konstytucyjna miało być za-

leżne od państw centralnych. Proklamacji aktu dokonał w Warszawie generał-gubernator Hans von Beseler, a w Lublinie – generał-gubernator Karl Kuk. Uroczyste ogłoszenie manifestu dwóch cesarzy miało miejsce również w innych miejscowościach byłej Kongresówki. Chociaż celem wydania aktu 5 listopada 1916 r. było pozyskanie Polaków do walki z Rosją, przyniósł on również pozytywny efekt – przerwane zostało kilkudziesięcioletnie milczenie państw zaborczych w sprawie polskiej, uwydatniając tym samym międzynarodowy charakter problemu.

Przemówienie
general-gubernatora
lubelskiego Karla Kuka
podczas ogłoszenia
aktu 5 listopada
w Lublinie

Centralne Archiwum Wojskowe

Środowiska lewicy niepodległościowej przyjęły proklamację cesarzy Niemiec i Austro-Węgier z entuzjazmem, uważając ją za zapowiedź niepodległości Polski. Bardziej powściągliwe było stanowisko Narodowego Związku Robotniczego. Niejednolity był stosunek przedstawicieli obozu pasywistycznego. O ile akt poparła część ziemian, o tyle wrogą postawę wobec manifestu dwucesarzowskiego zajęła Narodowa Demokracja w Kielcach, Ostrowcu czy Wierzbniku. Endecja rozpowszechniała nawet ulotki mówiące o rychłym powrocie Rosjan. W uroczystych obchodach ogłoszenia aktu w dniu 5 listopada 1916 r. w Kamiennej, Busku, Wodzisławiu, Jędrzejowie, Ostrowcu, Sandomierzu, Opatowie i Końskich uczestniczyło od kilkuset do dwóch tysięcy osób. Skromnie wypadło przy tym ogłoszenie proklamacji w Kielcach i w środowisku wiejskim, wiece lub zebrania odbyły się w nielicznych wsiach. Co więcej, zapowiedzi powstania państwa polskiego większość chłopów przyjęła obojętnie, a niekiedy wręcz wrogo.

SPOŁECZEŃSTWO GUBERNI RADOMSKIEJ WOBEK AKTU 5 LISTOPADA 1916 r.

Przez szersze masy ogłoszenie Aktu 5 Listopada przyjęte zostało z dużą rezerwą, nawet niedowierzaniem. Zorganizowanie wiecu w tym dniu nie doszło do skutku. Na prowincji obchody wypadły różnie. W Staszowie zaledwie jeden dom został udekorowany (Spółka Rolna), a mieszcianie próbowali z tej racji urządzić właścicielowi wrogą demonstrację. W Końskich, Opatowie, Białobrzegach w obchodzie wzięły udział wszystkie stronnictwa lewicowe, przy czym energiczną działalność rozwinęły zwłaszcza Ligi Kobiet i Skaut – (Polska Organizacja Skautowa). W Ostrowcu inteligencja miejska nie dopuściła do żadnej większej uroczystości, podobnie w Ilżeckim. W Sandomierskiem, przeciwnie, obchód był dość uroczysty, dobrze zorganizowany, przy czym w demonstracji brała udział ludność wiejska, dość liczna. Nastroj ludności niezorganizowanej niezbyt dobry. Na sprawę Niepodległości chłopów zwłaszcza zapatrzuja się krytycznie, traktując Akt ten jedynie jako chęć wydobycia rekruta, którego oni dać nie chcą. W niektórych tylko miejscowościach (Sandomierskie, Opatowskie) dają się słyszeć wśród włościan głosy, że do wojska pójdą dobrowolnie, nie wcześniej jednak, aż będzie „Król Polski”.

Raport polityczny
Komendy Okręgu VII
Polskiej Organizacji Wojskowej,
Radom, listopad 1916 r.

Odezwa używająca
do udziału w wiecu
po ogłoszeniu aktu 5 listopada,
Princzów, 1916 r.

Biblioteka Śląska

POLACY!

Głos niesłyszany u nas od wieku
bije ku nam!

Leci od pobojuwisk krwią dymiących do
duszy całego umęczonego Narodu, zwiastując wyzwolenie!

Niechaj nie będzie owym głosem rozbrzmiewającym na puszczy!

NIECHAJ WSZYSTKIE DZIECI JEDNEJ MATKI OJCZYZNY SKUPIĄ SIĘ NA TO WEZWANIE, ZWRÓCĄ SIĘ W STRONĘ PRZYSZŁOŚCI JAŚNIEJĄCEJ NADZIEJAMI!

Ziszczenie ich należy do nas!

ZBIERZMY SIĘ ZWYCZAJEM PRAOJCA PIASTA, BY WSPÓLNIE RADZIĆ O TEJ PRZYSZŁOŚCI.

W dniu 19. b.m. w niedzielę po sumie na rynku w Princzowie
(a w razie niepogody w szopie straży ogniowej)

odbędzie się Wiec,

na którym znależć się powinni Rodacy wszystkich stanów!

PRZYSTRÓJMY MIASTO CHORAĆWIAMI.

Kto czuje się POLAKIEM – na Wiec!

KOMITET.

Należka obywatelska rozdawana w dniu uroczystości
aktu 5 listopada 1916 r.

Muzeum Dziedzi Piłsudskiego w Sulęzynie

Ogłoszenie aktu 5 listopada
w Opatowie, 1916 r.

Muzeum Historyczno-Archologiczne
w Ostrowcu Świętokrzyskim

25 grudnia 1916

zapowiedź cara Mikołaja II utworzenia trójzabarowej „wolnej Polski”

15 stycznia 1917

inauguracyjne posiedzenie Tymczasowej Rady Stanu

22 stycznia 1917

orędzie prezydenta Stanów Zjednoczonych Thomasa Woodrow Wilsona

15 marca 1917

abdykacja cara Mikołaja II; objęcie władzy w Rosji przez Rząd Tymczasowy

29 marca 1917

uznanie prawa Polaków do samostanowienia przez rząd rosyjski

6 kwietnia 1917

wypowiedzenie przez Stany Zjednoczone wojny Niemcom

TYMCZASOWA RADA STANU

Entuzjazm po ogłoszeniu aktu 5 listopada 1916 r. zakłóciła wydana kilka dni później odezwa obu generał-gubernatorów, która wzywała Polaków do wstępowania do oddziałów pod niemiecką komendą. Chcąc zatrzeć negatywne wrażenie, wywołane pośpieszną odezwą werbunkową, 6 grudnia 1916 r. okupanci ogłosili powstanie Tymczasowej Rady Stanu. Była ona organem opiniodawczym dla władz okupacyjnych i miała tworzyć projekty rozporządzeń oraz zręby polskiej administracji. Powstanie Rady zostało przyjęte przez społeczeństwo z zadowoleniem, jak namiastka rządu polskiego.

W pierwszych miesiącach 1917 r. w wielu miejscowościach na ziemi świętokrzyskiej odbywały się wiece, podczas których uchwalano rezolucje mówiące o konieczności przejęcia przez Tymczasową Radę Stanu faktycznej władzy w Królestwie Polskim. Żądano również zwołania demokratycznie wybranego sejmu, powierzenia Józefowi Piłsudskiemu zadania sformowania wojska polskiego, zniesienia granic wewnątrzokupacyjnych oraz zaprzestania rekwizycji żywności. Z czasem, wobec braku postępów w tych kwestiach, w miejsce entuzjazmu pojawiło się rozczarowanie.

Włotka w sprawie rządu i armii polskiej, 1917 r. Centralne Archiwum Wojskowe

ARMIE POLSKA MOŻE TWORZYĆ TYLKO RZĄD POLSKI. CHCEMY RZĄDU POLSKIEGO I ARMII POLSKIEJ

Włotka niepodległościowa z okresu istnienia Tymczasowej Rady Stanu, 1917 r. Centralne Archiwum Wojskowe

DOMAGAMY SIĘ:
1. Zwolnienia Sejmu o ustroju jednoizbowym.
2. Wprowadzenia równego, tajnego, powszechnego, bezpośredniego, proporcjonalnego dla mężczyzn i kobiet prawa głosowania.

Inauguracyjne posiedzenie Tymczasowej Rady Stanu. Warszawa, 15 stycznia 1917 r. Narodowe Archiwum Cyfrowe

Powiatowy Urząd Zaciągu do Wojska Polskiego w Końskich, 1916-1917 zbiorcy Krzysztofa Woźniaka

Włotki niepodległościowe z okresu istnienia Tymczasowej Rady Stanu, 1917 r. Centralne Archiwum Wojskowe

ŻADAMY:
1. Objęcia administracji Kraju przez Tymczasową Radę Stanu.
2. Mianowania Komisarzy, o pełnej władzy wykonawczej.
3. Zniesienia granic okupacyjnych.

ŻADAMY.
aby w Państwie Polskiem ministrowie byli odpowiedzialni przed narodem.

NIECH ŻYJE REPUBLIKA DEMOKRATYCZNA POLSKA!

10 kwietnia 1917

przekazanie Polskiego Korpusu Posiłkowego pod dowództwo niemieckie

4 czerwca 1917

dekret prezydenta Francji o organizowaniu armii polskiej

22 lipca 1917

aresztowanie Józefa Piłsudskiego

15 sierpnia 1917

powstanie w Lozannie Komitetu Narodowego Polskiego

25 sierpnia 1917

dymisja Tymczasowej Rady Stanu

Oboz w Szczypiornie, 1917 r.

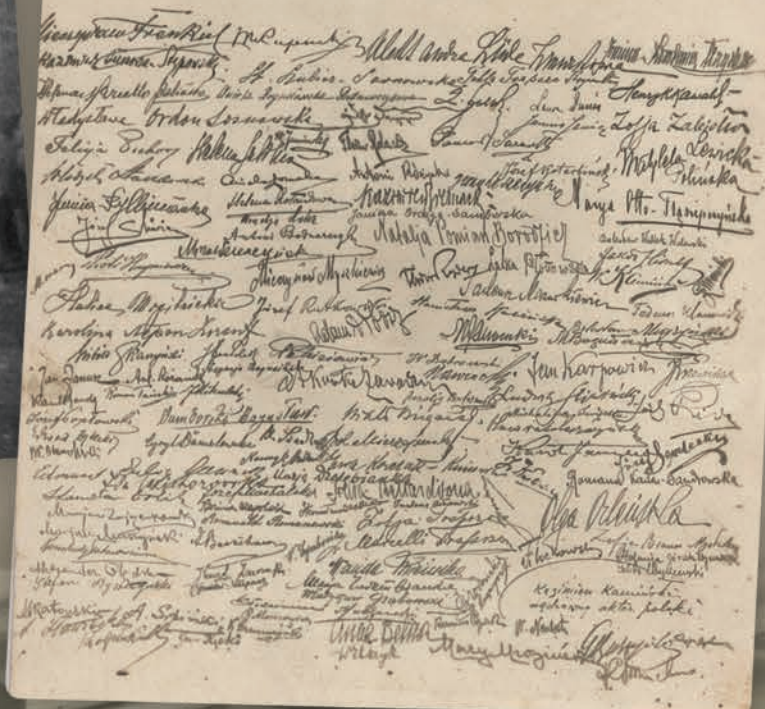
Muzeum Józefa Piłsudskiego w Szulcówku

Żołnierze na tle baraków obozu w Szczypiornie
Narodowe Archiwum Cyfrowe

ZOŁNIERZOM NIEZŁOMNYM
W BENJAMINOWIE, RASTATT'CI I SZCZYPIORNIE
ARTYŚCI TEATRÓW WARSZAWSKICH
PRZESYLAJĄ ŻYCZENIA ŚWIATECZNE!

WARSZAWA, D. 24 GRUDNIA 1917 R.

Życzenia bożonarodzeniowe przesłane internowanym legionistom przez artystów warszawskich teatrów, 24 grudnia 1917 r.

Muzeum im. Orla Ertygo w Szanżysku-Kamionnej

W wyniku rewolucji lutowej w Rosji abdykował car Mikołaj II, a nowe władze mocarstwa uznały prawo Polaków do utworzenia niepodległego państwa polskiego, pozostającego jednak w sojuszu z Rosją. Na początku kwietnia 1917 r. do wojny przystąpiły Stany Zjednoczone, co zwiastowało klęskę państw centralnych. W tej sytuacji Józef Piłsudski, uzależniający dotychczas budowę wojska polskiego u boku Niemiec i Austro-Węgrów od powołania polskiego rządu, zerwał współpracę z okupantami. Sam

zrezygnował z członkostwa w Tymczasowej Radzie Stanu, a wiernym sobie legionistom polecił, by nie składali przysięgi na dochowanie braterstwa broni z armiami państw centralnych. W konsekwencji, około 3300 legionistów z Królestwa Polskiego zostało internowanych w obozach w Szczypiornie i Benjaminowie, a 3500 pochodzących z Galicji wcielono do armii austro-węgierskiej i wysłano na front włoski. Piłsudski został 22 lipca 1917 r. aresztowany przez Niemców i osadzony w twierdzy w Magdeburgu.

Oficerowie legionowi internowani w Benjaminowie, 1917-1918

Muzeum Józefa Piłsudskiego w Szulcówku

KRYZYS PRZYSIĘGOWY

27 października 1917

złożenie przysięgi przez członków Rady Regencyjnej

7 listopada 1917

przejęcie przez bolszewików władzy w Piotrogradzie

9 grudnia 1917

powołanie przez Radę Regencyjną rządu Jana Kucharzewskiego

22 grudnia 1917

początek rokowań pokojowych w Brześciu

Józef Ostrowski, wydziałowiec i prezes Stowarzyszenia Polityki Kwalnej, członek Rady Regencyjnej

Narodowe Archiwum Cyfrowe

RADA REGENCYJNA

Kilkanaście dni po dymisji Tymczasowej Rady Stanu, 12 września 1917 r. generalni gubernatorzy warszawski i lubelski wydali w imieniu cesarza patent w sprawie władzy państwowej w Królestwie Polskim. Do czasu wyboru króla lub regenta, miała ją sprawować trzysobowa Rada Regencyjna. Rzeczywiste kompetencje Rady były niewielkie i ograniczone do sądownictwa, szkolnictwa oraz części administracji. W jej skład weszły osoby związane z kołami pasywistycznymi, opowiadającymi się uprzednio za Rosją – arcybiskup warszawski Aleksander Kakowski, książę Zdzisław Lubomirski

oraz hrabia Józef Ostrowski. Społeczeństwo postrzegało Radę jako kolejny organ władzy okupacyjnej, już samo wydanie patentu przyjęte zostało przez miejscową ludność „chłodno i z niewiarą”. Lewica niepodległościowa, która nie popierała już rozwiązań opartych na akcie 5 listopada, była do regentów nastawiona krytycznie. Lider kieleckich socjalistów, Franciszek Loeffler, zarzucał Radzie ugodowość wobec okupantów oraz konserwatyzm. Radę Regencyjną popierała natomiast prawica, a jej przedstawiciele weszli wiosną 1918 r. w skład Rady Stanu.

Członkowie Rady Regencyjnej przed intencją, Warszawa, 27 października 1917 r.

Narodowe Archiwum Cyfrowe

Abp Aleksander Kakowski, metropolita warszawski, członek Rady Regencyjnej

Narodowe Archiwum Cyfrowe

Witka wydana w dniu intencji Rady Regencyjnej, 27 października, Archiwum Państwowe w Kielcach

W dniu wprowadzenia Rady Regencyjnej.

Żądamy uwolnienia Piłsudskiego!
Żądamy armji od rządu polskiego zależnej!
Żądamy zjednoczenia i oddania Polsce całych Legionów
Żądamy cofnięcia represji i aresztowań

Niech żyje niepodległość, wolność i niezawisłość! Niech żyje armja narodowa!

Zdzisław Lubomirski, prezydent Warszawy, członek Rady Regencyjnej

Narodowe Archiwum Cyfrowe

8 stycznia 1918

program pokojowy
prezydenta Wilsona;
zapowiedź utworzenia
niepodległej Polski

9 lutego 1918

traktat pokojowy między
państwami centralnymi
a Ukraińską Republiką
Ludową

11 lutego 1918

dymisja rządu
Jana Kucharzewskiego

15/16 lutego 1918

przejście Polskiego Korpusu
Posiłkowego na rosyjską
stronę frontu

27 lutego 1918

powołanie prowizorium
rządowego Antoniego
Ponikowskiego

3 marca 1918

układ pokojowy między
Niemcami a rządem
bolszewickim

Manifestacja patriotyczna na rynku
w Ostrowcu, ok. 1918 r.

Muzeum Historyczno-Archaeologiczne
w Ostrowcu Świętokrzyskim

W styczniu 1918 r. w Kielcach, Skarżysku, Ostrowcu oraz innych miejscowościach Królestwa Polskiego doszło do masowych strajków, podczas których hasła ekonomiczne mieszały się z politycznymi (żądano np. ustąpienia Rady Regencyjnej). W lutym i marcu 1918 r. ludność protestowała przeciwko oderwaniu od Królestwa Polskiego Chełmszczyzny, o czym zdecydował traktat, podpisany w Brześciu pomiędzy państwami centralnymi a Ukraińską Republiką Ludową. Szczególnie intensywne rozmiary przybrała akcja protestacyjna w powiatach, w których realne wpływy miało Polskie Stronnictwo Ludowe, a więc pińczowskim, włoszczowskim i jędrzejowskim. We wszystkich gminach tego ostatniego podjęto rezolucje o zerwaniu wszelkich stosunków z austriackimi władzami okupacyjnymi oraz odmawianiu im jakichkolwiek świadczeń. Chłopi licznie uczestniczyli w manifestacjach w miastach i osadach miejskich w Kielcach, Ostrowcu oraz Kamiennej. W Sandomierzu, udział w manifestacji wzięło około 5 tys. chłopów z okolicznych wsi. W Działoszycach doszło nawet do strac demonstrujących chłopów z austriacką żandarmerią, w wyniku których śmierć poniosło trzech Polaków. Skarżyscy kolejarze podjęli strajk głodowy, a na jednym z pociągów wywiesili napisy „Precz z okupantami”, „Nie damy Chełmszczyzny” oraz portret Piłsudskiego. Manifestacje brzeskie pokazały świadomość społeczeństwa polskiego co do konieczności walki o sprawy narodowe.

Włcha Kieleckiego Komitetu Robotniczego PPS
wzywająca do strajku powszechnego, 22 stycznia 1918 r.
Archiwum Abt Nowych

PROTESTY BRZESKIE

Protest m. Kielc przeciw 4-mu podziałowi Polski.

Zgromadzenie przedstawicieli wszystkich stronnictw politycznych, związków zawodowych, zrzeszeń—reprezentujące ogół ludności miasta Kielc, uchwała uroczyście ostry protest przeciw bezprzykładowemu gwałtowi nowego podziału Polski, Chełmszczyzny od ziemi polskiej.

Zgromadzenie wzywa miarodajne czynniki wszystkich zaborów do natychmiastowego i najenergiczniejszego przeciwdziałania, aby nie dopuścić do urzeczywistnienia gwałtu dokonanego w Brześciu.

Zawarty bez nas, a naszym kosztem układ brzeski nie jest dla nas obowiązującym. Rządy ukraiński i państw centralnych, odrywając kilkadziesiąt tysięcy kilometrów ziemi polskiej i milionów ludzi od Polski i Litwy, opierają się na oczywistym gwałcie.

Zgromadzenie ślubuje wytrwać nie szczędząc największych ofiar w obronie całości Ojczyzny.

- Centrum Narodowe.
- Chrześcijańska Demokracja.
- Liga Kobiet P. Wojennego.
- Narodowy Związek Robotniczy.
- Narodowa Demokracja.
- Polska Partja Niezawisłości Narodowej.
- Polska Partja Socjalistycznej Młodzieży.
- Stronnictwo Ludowe.
- Stronnictwo Polityki Realnej.
- Polskie Związki Demokratcyi.
- Stowarzyszenie Ziemianek.
- Związek Niewiast Katolickich.
- Związki Zawodowe Bezpartyjne.

POLSKA PARTJA SOCYALISTYCZNA.

ZBIORY
ARTURA
ŁĄZARZELEGO.

TOWARZYSZE I TOWARZYSZKI

Nadechłodzi chwila upragniona, która losy Polski odda w ręce Ludu pracującego, która Lud Polski uczyni w kraju gospodarzem. Trzeba jeno jaknajprędzej usunąć zapory dzielące nas od wolności i niezawisłości, trzeba kres położyć okradaniu nas i oglądaniu przez nienasyconych swoich i obcych rabusiów. Rokowania pokojowe w Brześciu mają być zerwane, bo przedstawiciele proletariatu rosyjskiego zażądali by okupację tutejszą, za jaką ziemię naszą uważają. Na wieść o możliwym wycofaniu wojsk okupacyjnych z kraju, ogarnięci przerażeniem kapitaliści nasi udali się w prośbie do okupantów, by pozostali i siłą swoich bagnatów bronili ich przywilejów przed rewolucją. Tak to rabusie, złodzieje i wyzyskiwacze za ręce się biorą, aby wspólnymi siłami lud pracujący w niewoli i zależności od siebie utrzymać. Nasi panowie wolą raczej kraj i wolność zaprzedać, niezawisłość na długie lata zaprzepścić, a nie dopuścić, by lud jawnie z siebie zrzucił i stał się równoprawnym czynnikiem ludu i społeczo.

Już czas najmocniej przeciwko temu zaprotestować. W chwili kiedy proletariaty Austrii i Galicji wołą swoją wyraża, proletariaty Królestwa wszędzie gdzie tylko ma świadomych i odczuwających powagę chwili przedstawiciele, winien głos zabierać i żądania swoje wyjawiać. Niech robotnik i włościanin połączą się we wspólnym wystąpieniu, niech powiedzą jaka jest wola ludu pracującego. A więc dość już barbarzyńskiego krwi przelewu, prowadzonego w imię zaborczych planów niemieckich. Chcemy pokoju na demokratycznych zasadach samostanowienia o sobie narodów opartego. Niech ziemie naszą niezwłocznie opuszczą wojska i rządy półmiliony braci naszych przemocą, niech i zniszczenie. Niech powróci do kraju półmiliony braci naszych wybranej przez trzymywanych i więzionych w niemieckich fabrykach i warsztatach, niech w tymczasie zostaną uwolnieni więźniowie polityczni i konstytuanci wybranej przez powszechne tajne, równe, bezpośrednie i proporcjonalne głosowanie. Dążymy do niezawisłej i zjednoczonej Republiki Ludowej złączonej unją federacyjną z wolną Litwą.

Towarzysze i Towarzyski tej woli naszej i dążeniem musimy dać wyraz za pomocą manifestacyjnego strajku powszechnego. Niech od jutra na czas jakiś wstrzymanem zostanie całe życie gospodarcze w mieście naszym, niech zamknięte zostaną sklepy, fabryki i warsztaty niech się z piersi naszej rozlegnie okrzyk:

Precz z okupacją, uciskiem i rabunkiem!
Niech żyje Sejm ustawodawczy w Warszawie!
Niech żyje niepodległa demokratyczna republika ludowa!
Niech żyje Socjalizm i międzynarodowa solidarność ludów.

KIELECKI KOMITET ROBOTNICZY
POLSKIEJ PARTJI SOCYALISTYCZNEJ.

Kielce, 22 Stycznia 1918 r.

Protest przeciwko
traktatowi brzeskiemu
wydany przez partie,
związki zawodowe
i organizacje społeczne,
Kielce, luty 1918 r.
Muzeum Narodowe
w Kielcach

POLSKA PARTJA SOCYALISTYCZNA.

Do ludu pracującego z Radomskiej, oraz do ogółu mieszkańców.

Towarzysze i Obywatele!

Wojna z Rosją i Ukrainą ukierunkowana...
Radomski komitet okręgowy P.P.S. ponosi sztandar walki bezwzględnej wolności całego wyzyskiwanego i uciskanego ludu polskiego...
Towarzysze i Obywatele!
Radomski komitet okręgowy P.P.S.

Włcha protestacyjna
w sprawie traktatu brzeskiego,
Radom, luty 1918 r.
Archiwum
Abt Nowych

4 kwietnia 1918

powołanie przez Radę Regencyjną rządu Jana Kantego Steczkowskiego

11 maja 1918

bitwa pod Kaniowem; rozbrojenie przez Niemców II Korpusu Polskiego

21 maja 1918

rozbrojenie w Bobrujsku przez Niemców I Korpusu Polskiego

3 czerwca 1918

deklaracja premierów Francji, Wielkiej Brytanii i Włoch w sprawie przywrócenia niepodległej Polski

29 sierpnia 1918

bolszewicka Rada Komisarzy Ludowych unieważnia traktaty rozbirowe

Rozpoczęta wiosną 1918 r. ofensywa niemiecka na froncie zachodnim nie przyniosła oczekiwanych rezultatów. Latem ruszyła potężna ofensywa alian-tów, która doprowadziła do przełamania obrony niemieckiej. Niepowodzeniem zakończyły się również działania zbrojne armii austriackiej na froncie włoskim. Po kapitulacji Bułgarii, 4 października 1918 r. Austro-Węgry zwróciły się o rozejm i podjęcie rozmów pokojowych na podstawie „14 punktów Thomasa Woodrow Wilsona”. Punkt 13. programu pokojowego, przedstawionego w styczniu 1918 r. przez prezydenta Stanów Zjednoczonych, mówił o powstaniu niepodległego państwa polskiego w granicach etnograficznych i z dostępem do morza. W obliczu klęski Niemiec i Austro-Węgień, 7 października 1918 r. Rada Regencyjna wydała mani-

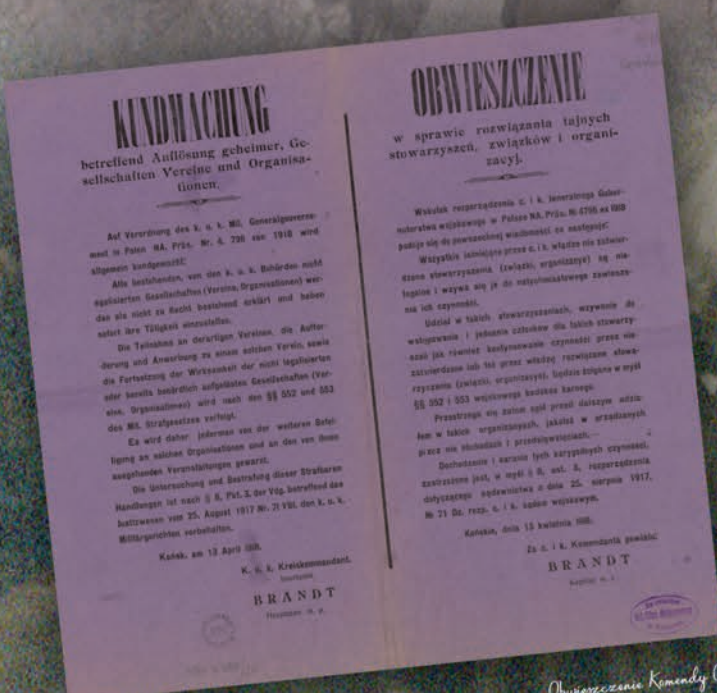
fest. Powołując się na postulaty Wilsona, zapowiadano niepodległość Polski. Poparcie dla tego aktu wyrażały, skupiające głównie polityków prawicy, rady miejskie w Kielcach, Jędrzejowie, Ostrowcu, Staszowie, Włoszczowie oraz stożnicki sejmik powiatowy. Większość społeczeństwa odniosła się z niechęcią lub obojętnością do deklaracji regentów, oskarżanych o uległość wobec okupantów. W połowie października, na fali radykalizacji nastrojów, socjaliści zorganizowali szereg strajków i manifestacji na terenie Królestwa Polskiego. Podczas strajku powszechnego w Kielcach domagano się m.in. zaprzestania dokonywanych przez okupantów rekwizycji, ustąpienia Rady Regencyjnej, uwolnienia Piłsudskiego i rozpisania wyborów do sejmu ustawodawczego.

Manifestacja patriotyczna w Wierzbniku, 6 października 1918 r.
(Wystawa „Starachowice droga do niepodległości”, A. Brzeziński, Z. Bielak, Starachowice 2017)

Odezwę Rady Regencyjnej do Narodu Polskiego, 7 października 1918 r.
Monitor Polski 1918, nr 168

Manifestacja trzeźwiciarska w Pinczowie, 1918 r.
Muzeum Regionalne w Pinczowie

Obwieszczenie Komendy Obwodowej w Kaniobach w sprawie rozwiązania tajnych organizacji. Kanioba, dnia 13 kwietnia 1918 r.
Biblioteka Narodowa

Żenki obchodzą POW, Kielce, maj 1918 r.
Archiwum Państwowe w Kielcach

KU NIEPODLE-GŁOŚCI

19 października 1918

powstanie Rady Narodowej
Księstwa Cieszyńskiego

23 października 1918

powołanie rządu
Józefa Świeżyńskiego

28 października 1918

utworzenie w Krakowie
Polskiej Komisji Likwidacyjnej

31 października 1918

przejęcie przez Polaków
władzy w Krakowie

1 listopada 1918

początek polsko-ukraińskich
walk o Lwów

Wjazd żołnierzy czeskich
z Ostrowca, listopad 1918 r.

Muzeum Historyczno-Archologiczne
w Ostrowcu Świętokrzyskim

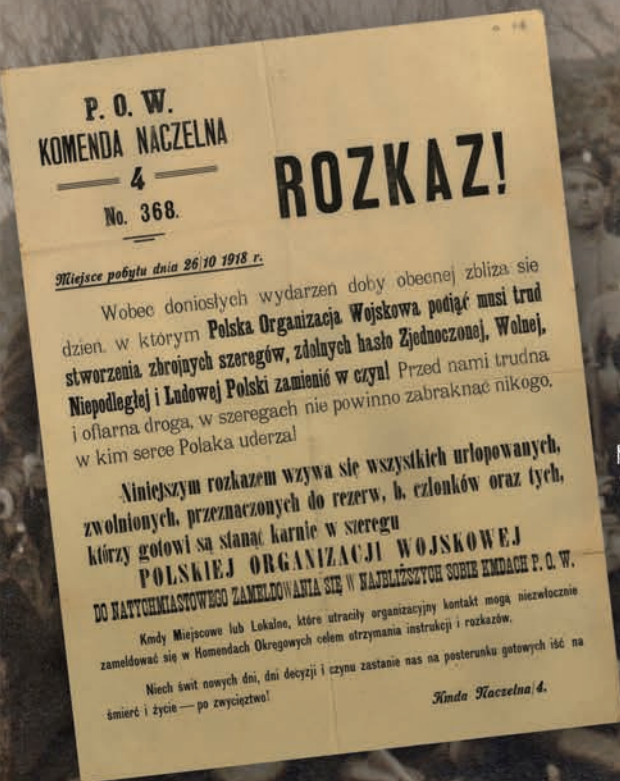
Na przełomie października i listopada 1918 r., wraz z rozpadem monarchii habsburskiej, a tym samym okupacyjnego systemu władzy, okupacja na terenie Generalnego Gubernatorstwa Lubelskiego dobiegła końca. Decydujący udział w rozbrajaniu wojsk austro-węgierskich odegrała Polska Organizacja Wojskowa. W wyniku mobilizacji przeprowadzonej na początku listopada 1918 r. do szeregów stanęło blisko 4 tys. powoiaków z okręgu kieleckiego i radomskiego. Żołnierze c. i k. armii, chcąc jak najszybciej powrócić do domów, najczęściej nie stawiali oporu i wyjeżdżali dobrowolnie.

W niektórych miastach dochodziło jednak do walk, np. w Wierzbniku (Starachowicach) oraz Ostrowcu. Rozbrojenie Austriaków w Kielcach nastąpiło 1 listopada 1918 r., w czasie strajku zorganizowanego przez socjalistów. Akcję przeprowadzili żołnierze byłego austriackiego 56 pułku piechoty oraz działacze Wojskowego Związku Rewolucyjnego „Wolność”, Polskiej Organizacji Wojskowej i Pogotowia Bojowego Polskiej Partii Socjalistycznej. Do 6 listopada 1918 r. we wszystkich miejscowościach Kielecczyny władzę przejęli Polacy.

Pozegnanie Austriaków
w Kadoszycach,
listopad 1918 r.

zbiory Marka Jedynaka

WOLNOŚĆ

Rozkaz Komendy Naczelnej nr 4
Polskiej Organizacji Wojskowej
w sprawie mobilizacji,
26 października 1918 r.

Centralne Archiwum
Wojskowe

Oddział milicji ludowej w Wierzbniku (Starachowicach).
Wśród uwiecznionych uczestnicy akcji rozbrojenia
żołnierzy austriackich

zbiory Adama Brzezińskiego

3 listopada 1918

kapitulacja Austro-Węgier;
początek rewolucji
w Niemczech

9 listopada 1918

abdykacja cesarza
Wilhelma II

11 listopada 1918

rozejm w Compiègne
między Ententą
a Cesarstwem Niemieckim;
rezygnacja cesarza Karola I

14 listopada 1918

samorozwiązanie
Rady Regencyjnej

18 listopada 1918

utworzenie rządu
Jędrzeja Moraczewskiego

Rząd
Jędrzeja Moraczewskiego,
1918 r.

(Album zjednoczenia
Pamiętnik piśmienniczy
odzyskania niepodległości,
Warszawa 1934)

Doniesienie
Polskiej Agencji Telegraficznej
z odczwą Rady Regencyjnej
z 11 listopada 1918 r.
Muzeum Narodowe w Kielcach

11 LISTO- PADA 1918

Niepowodzenia wojenne i wybuch rewolucji w Niemczech doprowadziły do uwolnienia Piłsudskiego, który 10 listopada 1918 r. przybył pociągiem do Warszawy. Już następnego dnia Rada Regencyjna powierzyła mu naczelne dowództwo nad Wojskiem Polskim. Osobistym sukcesem Komendanta I Brygady Legionów było wynegocjowanie, z przedstawicielami liczącego około 30 tys. żołnierzy garnizonu niemieckiego, warunków opuszczenia Królestwa Polskiego. W zamian za zapewnienie bezpiecznego powrotu do domów, Niemcy mieli pozostawić część broni oraz sprzętu wojskowego. Stan swoistej dwuwładzy nie trwał długo, gdyż 14 listopada Rada Regencyjna przekazała Piłsudskiemu pełnię władzy zwierzchniej, po-

dejmując jednocześnie decyzję o rozwiązaniu się. W wydanym jeszcze tego samego dnia dekretem Piłsudski zmienił nazwę państwa na Republika Polska, a 16 listopada rozesłał do szefów rządów innych krajów telegram, w którym zawiadamiał o powstaniu niepodległego państwa polskiego. Na stanowisko Prezydenta Ministrów (premiera) wyznaczył Ignacego Daszyńskiego. Ponieważ wybór ten nie spodobał się endecji, na to stanowisko desygnowany został inny działacz socjalistyczny – Jędrzej Moraczewski. Sam Piłsudski, na mocy dekretu z 22 listopada 1918 r., do czasu zwołania Sejmu Ustawodawczego sprawował funkcję Tymczasowego Naczelnika Państwa.

Doniesienie Polskiej Agencji Telegraficznej.

Rada Regencyjna wydała dziś następującą odczwę do narodu polskiego:

Rada Regencyjna do narodu polskiego!

Wobec gwałtownych okoliczności wojennych i zewnętrznych, dla których nie ma już nadziei na zwycięstwo i utrzymanie państwa w kraju Rada Regencyjna, przemyślała i postanowiła: rozpuścić państwo polskie i przywrócić go do niepodległości.

JÓZEFOWI PIŁSUDSKIEMU

Na stanowisko rządu narodowego, w którego rękę Rada Regencyjna spierała w sprawie państwa polskiego, zwróciła uwagę państwa polskiego.

brygadier JÓZEF PIŁSUDSKI,

który w imieniu państwa polskiego, który posiadał pełnię władzy państwowej, zwrócił się do państwa polskiego, aby w imieniu państwa polskiego, który posiadał pełnię władzy państwowej, zwrócił się do państwa polskiego.

Dnia w Warszawie, 11 listopada 1918.

PROFISARI: Arcybiskup ks. Aleksander Kakowski — Józef Ostrowski — Zdzisław ks. Lubomirski — Józef Piłsudski.

Okręgowy inspektor wojskowy kielecki
gen. por. Wacław Iwaszkiewicz publikuje pismo
Rady Regencyjnej, listopad 1918 r.

Muzeum Narodowe w Kielcach

Okręgowy Inspektorat Wojskowy Kielecki.

Podaję do wiadomości publicznej pismo Rady Regencyjnej przywiezione przez kuryera mego z Warszawy:

**„Do Naczelnego Dowódcy
Wojsk Polskich
Józefa Piłsudskiego.**

Stan przejściowy podziału zwierzchniej władzy państwowej, ustanowiony odczwą z dnia 11 listopada 1917 r., nie może trwać bez szkody dla powstającego Państwa Polskiego.

Władze te powinny być jednolite.

Wobec tego, kierując się dobrem Ojczyzny, postanawiamy Radę Regencyjną rozwiązać, a od tej chwili obowiązki nasze i odpowiedzialność względem narodu polskiego w Twoje ręce, Panie Naczelnny Dowódcu, składamy do przekazania Rządowi narodowemu.

Warszawa, dnia 14 listopada 1918 r.

+ Aleksander Kakowski
Zdzisław Lubomirski
Józef Ostrowski“

Iwaszkiewicz
Generał-Podpułkownik

Rozbrajanie Niemców
w Warszawie,
listopad 1918 r.

Narodowe Archiwum Cyfrowe

*Marsz Szlakiem Kadrowki.
Drużyna zbliżająca się do mety,
Kielce, sierpień 1935 r.*

Narodowe Archiwum Cyfrowe

W kalendarzu rocznic narodowych czyn niepodległościowych z lat 1914–1918 zajmował w okresie międzywojennym szczególne miejsce. Już w sierpniu 1919 r. zorganizowano w Kielcach pierwsze po wojnie uroczyste obchody wymarszu Pierwszej Kompanii Kadrowej, a w latach 1924–1939 odbywał się Marsz Szlakiem Kadrowki. Kończące się w Kielcach zmagania drużyn z całej Polski, miały oprócz wymiaru sportowego, służyć wychowaniu obywatelskiemu młodzieży. Szczególną oprawę zyskał marsz z 1926 r., ze względu

na odbywający się w tym samym czasie w stolicy województwa Zjazd Legionistów, w którym udział wziął marszałek Piłsudski. W 1928 r. uczestników marszu na mecie witał prezydent Ignacy Mościcki. Po przewrocie majowym, 8 listopada 1926 r. Piłsudski, pełniący funkcję premiera i ministra spraw wojskowych, specjalnym okólnikiem ustanowił 11 listopada dniem wolnym od pracy. Przez następne lata organizowano w tym dniu uroczystości upamiętniające wydarzenia z 1918 r., ale to ustawa z 23 kwietnia 1937 r. uczyniła 11 listopada Świętem Niepodległości.

*Defilada pocztów sztandarowych przed marszałkiem Piłsudskim
w czasie V Zjazdu Legionistów, Kielce, 8 sierpnia 1926 r.*

Narodowe Archiwum Cyfrowe

W MIEDZY- WOJNIU

*Uroczystości rocznicy odzyskania niepodległości
w Opatowie, 11 listopada 1928 r.*

Narodowe Archiwum Cyfrowe

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Odświeżenie Pomnika
Czynu Niepodległościowego
w Kielcach, 2 października 1938 r.

Archiwum Państwowe w Kielcach

Akademia z okazji rocznicy odzyskania
niepodległości w Państwowym Gimnazjum
im. Jana Śniadeckiego
w Kielcach, listopad 1933 r.

Narodowe Archiwum Cyfrowe

ŚWIĘTO NIEPODLEGŁOŚCI w KIELCACH w 1937 r. w relacji „GAZETY KIELECKIEJ”.

Pomimo bardzo brzydkiej pogody Kielce świętowały może nawet więcej uroczystości niż poprzednich lat Dzień Święta Narodowego 11 listopada, a to choćby z tego powodu, że i stronnictwa lewicowe wzięły udział w tym dniu uroczystym i we wszystkich imprezach, jako to w Akademii i w defiladzie. Miasto było udekorowane i nastrój w Kielcach panował świąteczny, wszystkie sklepy i biura były nieczynne. Dzień ten zakończyła Akademia Reprezentacyjna w Teatrze PW i WE. Akademię rozpoczął prof. Ptasinski

przemówieniem doskonale związanym, pełnym głębszej treści i połotu, którego zebrani wysłuchali z zainteresowaniem i uwagą. (...) Clou jednak tej istnie pięknej i uroczystej Akademii były występy śpiewaków p. Aleksandra Hernesa i p. Bożeny Jaronskiej. (...) Nie potrzeba dodawać, że orkiestra symfoniczna wojskowa stanęła w zupełności na wysokości zadania i miło nam jest złożyć serdeczną gratulację jej dyrygentowi, który za swą długoletnią ciężką, a tak owocną pracę został odznaczony w dniu Święta Narodowego Złotym Krzyżem Zasługi.

„Gazeta Kielecka”
z 14 listopada 1937 r.

Defilada kieleckich obywateli podczas uroczystości odświeżenia
Pomnika Czynu Legionowego, 2 października 1938 r.

Narodowe Archiwum Cyfrowe

OFFICER WIEBUNOWY
LEBONOW PAŁACIK

EISENWAHRE HANDLUNG
HANDEL ZELAZA
B. FERENS.

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ